

ПРАВОВЕ МИСЛЕННЯ ЯК СЕМІОТИЧНЕ ВІДТВОРЕННЯ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Бортняк А. Ф.

Процес правового мислення в сучасній філософії права та юриспруденції розглядається здебільшого з точки зору психологічного процесу осмислення особою явищ і процесів оточуючого світу. Водночас цей процес є предметом вивчення соціології, політології, філософії, теорії юриспруденції та філософії права. Це підтверджує складність і багатофункціональність поняття правового мислення.

До спроб тлумачення поняття правового мислення вдається значна кількість науковців, зокрема П.П. Баранов, В.П. Малахов, С.Д. Гусарев, О.Ф. Скакун, Ю.М. Дмитрієнко, С.С. Алексєєв та ін., які розглядають цю категорію в контексті вивчення правової свідомості.

Мета дослідження - узагальнити й сформулювати основні положення процесу правового мислення з точки зору філософії права.

Мислення являє собою пізнавальний психічний процес узагальненого й опосередкованого віддзеркалення зв'язків і стосунків між предметами об'єктивної дійсності. Мислення - це процес, пов'язаний з обробкою інформації, отриманої через відчуття, або збереженої в пам'яті в результаті особистого досвіду. Мислення - це розумова, інтелектуальна діяльність, процес відображення дійсності в поняттях, судженнях, умовиводах, теоріях, концепціях. Основна функція мислення - виявлення внутрішніх зв'язків у предметах. Мислення виступає одним зі складових елементів свідомості особистості. Свідомість - вища форма відображення дійсності, яка полягає в узагальненому й цілеспрямованому відображенні дійсності, у попередній уявній побудові дій і передбаченні їх результатів, у розумному регулюванні й самоконтролі поведінки людини. Відштовхуючись від вказаного, розглянемо поняття правового мислення.

Правове мислення є складовим елементом правосвідомості. За загальним визначенням, правосвідомість - форма суспільної свідомості, що містить сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій і концепцій, а також уявлень і настанов, які характеризують відношення особи, суспільної групи й суспільства загалом до чинного чи бажаного права, а також до всього, що охоплюється правовим регулюванням.

Для нас більш близьким є визначення В.О. Котюка, згідно з яким правосвідомість особи - це система інтелектуальних, емоційних і вольових процесів і станів, які виражаються в правових знаннях, поняттях, теоріях, ідеях, поглядах, уявленнях про систему чинного й бажаного права та законодавства, у правових почуттях права й законності, емоціях, у правових позиціях, орієнтаціях, переконаннях, установках (готовності), у правовому мисленні та інших елементах і компонентах, які виражають усвідомлення права й правових явищ і направлені на регулювання поведінки й діяльності особи у сфері правовідносин відповідно до вимог чинного законодавства та права й відношення до нього [1, 418]. Тож правове мислення як процесуальний компонент правосвідомості послуговується тими ж категоріями.

Для юриспруденції проблема правового мислення постає як один з напрямків дослідження механізму правового регулювання: як людина засвоює правові норми,

який механізм їх осмислення й реалізації?

Основні виміри правового мислення:

епістемологічний, який являє собою пізнання правової дійсності;

техніко-юридичний, що полягає в специфічному правовому юридичному мисленні в процесі реалізації правових норм;

регулятивно-правовий, відповідно до якого на основі наукового пізнання забезпечується справедливий правопорядок через ефективне регулювання суспільних відносин шляхом застосування правових норм [2].

Правове мислення - аналітичні здібності суб'єкта правовідносин, що функціонують і розвиваються в ході духовно-практичного вирішення різних соціально-правових протиріч [3, 509].

Правове мислення, з точки зору А.І. Овчиннікова, - феномен правової сфери духовного світу людини, який являє собою процес розуміння соціально-оточуючої індивіда правової дійсності, результатом якого є, з одного боку - бажане та позитивне право, а з іншого - комплекс правових знань, звичок, стереотипів поведінки, які формуються в правосвідомості та юридичному світогляді особи. Правове мислення - це динамічний компонент правосвідомості. Усі інтелектуально-вольові процеси, пов'язані з реалізацією правових норм, протікають у правовому мисленні [2].

Правове мислення формується на основі сукупності та взаємозв'язку правових знань, правових уявлень, правових ідей, правових почуттів, правових настроїв.

Правове мислення оперує правовими знаннями в процесі усвідомлення правової дійсності. Правові знання включають в себе осмислення права як соціального й культурного явища, так і уявлення про норми дійсного позитивного права [4, 24].

Особа в процесі правового мислення керується правовими настроями, існуючими в суспільстві загалом і в певній соціальній групі, в якій перебуває людина, зокрема, і правовими почуттями, які виникають в її свідомості в результаті осмислення різних правових явищ.

Правові почуття проявляються через відношення індивіда до права загалом через призму наданих йому прав і свобод та покладених на нього обов'язків. Правові почуття проявляються у вигляді відчуттів і переживань та через свідомість виявляють ставлення особи до правової дійсності відповідно до реального стану дотримання вказаних прав і свобод людини.

Правові настрої є емоційним виміром правового мислення і є прямою мотивацією для активної діяльності людини. При викривленні правових настроїв правове мислення деформується й формується злочинна поведінка.

Уявлення - чуттєво-наочний, узагальнений образ предметів і явищ дійсності, що зберігається й відтворюється у свідомості та безпосередньої дії самих предметів і явищ на органи чуття. В уявленнях людини закріплюється й зберігається те, що об'єктивно стає надбанням індивідуумів завдяки практиці. Хоча уявлення є формою індивідуального чуттєвого відображення, у людини воно нерозривно пов'язане з суспільно-напрцьованими значеннями, наповнене змістом і завжди

осмислене й усвідомлене [5, 360]. Виходячи з вказаного, правові уявлення формуються на фоні соціальних і ціннісних орієнтацій, індивідуального розуміння правових норм та співставлення їх з конкретними життєвими ситуаціями. Правове мислення аналізує правові уявлення, у результаті чого формує правові ідеї.

Ідея - це найвища форма пізнання й мислення, яка не тільки відображає об'єкт, а й спрямована на його перетворення. [6] Виходячи з вказаного визначення, правова ідея відображає ставлення індивідуума до явищ правової дійсності в процесі їх осмислення з метою подальшого перетворення й вдосконалення правових явищ.

Як правило, індивід вдається до мислення, ставлячи перед собою певну мету, якої можна досягти шляхом осмислення об'єктивної дійсності.

Аналіз об'єкта мислення є обов'язковим для розуміння того, як протікає й чим визначається процес мислення. Процес аналізу є взаємодією суб'єкта, з можливостями його мислення, і об'єкта. При цьому, змінюючись, об'єкт викликає новий процес мислення, що знову ж таки змінює об'єкт, тобто результат одного акту мислення включається в подальший його процес, пізнання об'єкта, відповідно, поглиблюється. І так триває доти, доки індивід не отримає бажаний результат. Загалом, процес мислення є актом конкретизації - переходу від загального й вкрай нечіткого уявлення про майбутній результат до його конкретного образу. Пошук невідомого в межах акту конкретизації здійснюється як безперервний процес прогнозування - створення образу очікуваного результату. Цей процес здійснюється шляхом мисленнєвих дій і операцій. Правове мислення протікає як асоціативний процес (виникнення асоціацій), що залежить від конкретної ситуації. Одиницею правового мислення виступає правовий знак - певний емпіричний матеріальний носій інформації, який суб'єкти правовідносин сприймають на чуттєвому рівні в процесі правової комунікації як відтворення, уособлення якогось об'єкта (предмета, дії, події, явища й т. д.) і його ознак та властивостей, що проявляються у взаємодії й співвідношенні з іншими такими ж об'єктами.

Процес правового мислення супроводжується міркуванням, тобто діяльністю по зіставленню думок, пов'язанням їх задля відповідних висновків, логічним мисленням і рефлексією, тобто пізнавальною діяльністю, під час якої об'єктом пізнання може бути сам спосіб пізнання (гносеологія) або знання, думка, вчинок (епістемологія). Процес міркування складається з отримання нових знань на основі вже наявних, їх узагальнення, класифікації, систематизації, зіставлення думок інших людей і виведення на їх основі власних висновків. Можна розглядати міркування як аналіз і синтез даних та їхню оцінку. Процес міркування здійснюється за допомогою таких методів наукового пізнання, як аналіз, порівняння, зіставлення, моделювання.

Аналіз — це метод пізнання, змістом якого є розподіл предмета дослідження на складові частини з метою їх детального й всебічного вивчення. Як складові частини цілісного об'єкта виступають його сторони, ознаки, властивості, відношення тощо. Протилежним йому методом є синтез, в основі якого лежить об'єднання складових предмета в одне ціле з метою його вивчення [7].

Порівняння — це метод, за допомогою якого предмет (явище), що вивчається, характеризується через співвідношення, вимірювання, зіставлення з іншими однакісними предметами або явищами.

Моделювання - це метод дослідження явищ і процесів, що ґрунтується на заміні конкретного об'єкта досліджень (оригіналу) іншим, подібним до нього (моделлю).

Стосовно філософського методу рефлексії, то в правовому мисленні він відображається за допомогою наступних процесів:

відображення, тобто відтворення у свідомості індивіда за допомогою правових знаків об'єктів правової дійсності;

опредметнення, тобто відтворення подій в уявних предметах, образах;

роздуми, самоаналіз;

дослідження результатів своєї діяльності.

Суб'єктами правового мислення виступають як окремі індивіди, так і соціальні спільноти (різні соціальні групи). На формування правового мислення впливає соціум, в якому перебуває індивід, причому його вплив може бути як позитивним, так і негативним. Рівень правової культури в суспільстві прямо пропорційний розвитку правосвідомості окремої особи та її правового мислення. Також важливим елементом формування правового мислення вступає творча активність людини як прагнення розширювати сферу своєї діяльності через набуття нових правових знань та їх реалізацію.

Правове мислення - важливий процес переробки інформації (з реальної в мисленнєву), завдяки чому людина сприймає правову реальність і може її оцінювати й моделювати (усувати негативні моменти). Його метою є утворення змістовно пов'язаних предметних уявлень (знаків, символів, кодів правової реальності).

Література

1. Котюк В.О. Основи держави і права: навч. посібник / В.О. Котюк. - 3-є вид., доп. і перероб. - К.: Атіка, 2001. - 432 с.

2. Овчинников А.И. Правовое мышление: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук / А.И. Овчинников. - Краснодар, 2004. - 48 с. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.srinest.com/book_744_chapter_8_7.html.

3. Бачинин В.А. Энциклопедия философии и социологии права / В.А. Бачинин. - СПб.: Изд-во Р. Асланова "Юридический центр Прес", 2006. - 1093 с.

4. Коробка В.Н. Правовое мировоззрение: в 2 ч. Ч. 2: Природа, место и роль в механизме правового регулирования, значение для правовой политики современного социально-демократического государства: монография / В.Н. Коробка; Донецкий юридический институт Луганского государственного университета внутренних дел им. Э.А. Дидоренко, 2010. - 244 с.

5. Розенталь М.М. Философский словарь / М.М. Розенталь, П.Ф. Юдина. - М.: Политиздат, 1963. - 544 с.

6. Словник іншомовних слів Мельничука. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://slovopectia.org.ua/42/53382/282675.html>.

7. Арутюнов В.Х. Методологія соціально-економічного пізнання: навчальний посібник / В.Х. Арутюнов, В.М. Мішин, В.М. Свінціцький. - К.: КНЕУ, 2005. - 353 с. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://buklib.net/books/31444/>.

Бортняк А.Ф.

*науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
Львівського державного університету
внутрішніх справ
Надійшла до редакції: 02.04.2013*